

Kulturalni aspekti emocija

Jozić, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:498131>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij psihologije

Katarina Jozić

Kulturalni aspekti emocija

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Silvija Ručević

Osijek, 2014.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. MEĐUKULTURALNA ISTRAŽIVANJA EMOCIJA	2
2.1. <i>Utjecaj normi na emocionalno ponašanje</i>	2
2.2. <i>Kultura i emocionalna iskustva</i>	3
3. EMOCIJE- UNIVERZALNE ILI KULTURALNO SPECIFIČNE	4
4. MEĐUKULTURALNA ISTRAŽIVANJA SLIČNOSTI I RAZLIKA POJEDINI ASPEKATA EMOCIJA	5
4.1. <i>Prethodni događaji</i>	5
4.2. <i>Kodiranje događaja</i>	7
4.3. <i>Procjena emocija</i>	8
4.4. <i>Fiziologija emocija</i>	9
4.5. <i>Spremnost na djelovanje</i>	10
4.6. <i>Facijalne ekspresije</i>	11
4.7. <i>Regulacija emocija</i>	13
5. ISTRAŽIVANJE EMOCIJA U KONTEKSTU DIMENZIJA INDIVIDUALIZMA I KOLEKTIVIZMA UNUTAR HRVATSKE KULTURE	15
6. ZAKLJUČAK	18
7. LITERATURA	20

Kulturalni aspekti emocija

Sažetak:

Emocije kao jedan od najsloženijih konstrukata u psihologiji oduvijek su bile u središtu zanimanja čovjeka. One su psihološki koncept kojeg čine četiri aspekta: osjećaji, pobuđenost, svrha i izražaj. Jedno od vječnih pitanja u području emocija jest pitanje o univerzalnosti ili kulturalnoj specifičnosti emocija. Iako postoje brojni nalazi o tome da su osnovne emocije kao što su ljutnja, tuga, strah, sreća, gađenje, iznenađenje univerzalne i biološki utemeljene, one ipak u različitim kulturama pokazuju varijabilnost u afektivnoj komunikaciji, posredovanoj kulturalnim pravilima koja određuju vrste konteksta u kojima se javljaju emocije, kao i vrste obrazaca ponašanja povezane s njima. U ovome radu nastojat će se integrirati rezultati brojnih međukulturalnih istraživanja te pronaći odgovori na pitanje o univerzalnosti, kojima će se pokušati razumjeti emocije u kulturalnom kontekstu. S tim ciljem prikazat će se i tumačiti nalazi u okviru kognitivnog modela emocija. Kognitivni model oslanja se na tvrdnju da je svaka emocija proizvod i urođenog i okoline te da je za potpuno razumijevanje emocija potrebno široko razumijevanje obje perspektive. Također u radu su prikazane analizirane dimenzije individualizma i kolektivismu na razini hrvatske kulture, a osnovni cilj bio je ispitati prirodu povezanosti između emocionalnog doživljavanja i individualizma i kolektivismu kao osobne dispozicije.

Ključne riječi: emocije, kultura, univerzalnost, međukulturalna istraživanja

1. UVOD

Emocije su višedimenzionalne, one postoje kao subjektivni, biološki, svrhoviti, sociokulturalni fenomeni. Niti jedna zasebna dimenzija ne daje prikladnu definiciju emocija. Ne možemo izjednačiti osjećaj s emocijom, jednakom kao što ne možemo izjednačiti izraze lica s emocijom. Svaka dimenzija naglašava drugačiji aspekt emocije. Da bismo razumjeli i definirali emocije, nužno je proučiti svaku od ovih dimenzija i načine na kojima one međusobno djeluju. Prema Reevu (2010) emocije se definiraju kao kratkotrajni subjektivno-fiziološko-funkcionalno-ekspresivni fenomeni koji usklađuju način na koji adaptivno reagiramo na važne događaje u našem životu. Jednim dijelom emocije su subjektivni osjećaji jer čine da se osjećamo na određen način, kao npr. ljuti ili radosni. No emocije su i biološke reakcije, odgovori koji mobiliziraju energiju da bi pripremili tijelo na prilagođavanje bilo kojoj situaciji s kojom se trebamo suočiti. Emocije također imaju svrhu, kao što glad ima svrhu. Ljutnja, na primjer stvara motivacijsku želju da učinimo nešto što inače ne bismo učinili, kao što je borba s neprijateljem ili protestiranje protiv nepravde. U konačnici, emocije su sociokulturalni fenomeni. Kada doživljavamo emocije šaljemo prepoznatljive facijalne, tjelesne i glasovne signale koji govore drugima o vrsti i jačini naših emocije (Reeve, 2010).

Jedno od vječnih pitanja u proučavanju emocija jest pitanje univerzalnosti. Jesu li emocije univerzalne ili kulturalno specifične? Naime, dok su neke emocije univerzalne, doživljavaju se na sličan način, reakcije su na slične događaje u različitim kulturama, neke pak ukazuju na značajne kulturalne razlike. Međukulturalni pristup istraživanja emocija tradicionalno je usmjeren na ispitivanje kulturalne sličnosti i različitosti u doživljavanju, izražavanju i prepoznavanju emocija. Kultura je jedna od najsloženijih karakteristika čovječanstva, ona je izraz kreativnosti, sve ono što pojedinci ne dobivaju kao dispoziciju, nego stvaraju ili proizvode svojom vlastitom stvaralačkom snagom i energijom (Simić i Todorović, 2009).

U ovome radu nastojat će se pronaći odgovori na pitanje o univerzalnosti kojima će se pokušati razumjeti emocije u kulturalnom kontekstu. Cilj rada je integrirati sličnosti i razlike u pojedinim aspektima emocija te razjasniti kako i kada biološko nasljeđe koje je nesporno u razvoju emocija, dolazi u interakciju s kulturom i zajedno utječe na pojedine aspekte emocija.

2. MEĐUKULTURALNA ISTRAŽIVANJA EMOCIJA

Iako su nekada bila smještena na same granice psihološke znanosti, istraživanja utjecaja kulture danas su postala jedna od važnih smjerova istraživanja. Općenito, međukulturalna istraživanja imaju dva osnovna cilja. Jedan je pokušaj demonstriranja da je određeni psihološki proces ili zakon univerzalan te da na isti način djeluje na sva ljudska bića. Ova vrsta istraživanja naglašava ono što mi kao ljudska bića imamo zajedničko, bez obzira na naše porijeklo i kulturu. Drugi cilj jest otkrivanje razlika među ljudima proučavanjem kako kulture utječu na osnovne psihološke procese. Ovakva istraživanja se osvrću na sve razlike koje se mogu pronaći među kulturama (Fiske, Kitayama, Markus i Nisbett, 1998; prema Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Istraživanja kulture i emocija započinju od 1872. godine kada je Darwin tvrdio da su emocije i njihovo izražavanje univerzalne. Od tada pa sve do danas provodi se značajan broj istraživanja o univerzalnosti šest osnovnih emocija u različitim znanstvenim područjima kao što su psihologija, antropologija, sociologija. Istraživanja pokazuju da iako u određenim aspektima pojedine emocije ukazuju na univerzalnost, one također variraju u načinima na koje su doživljene, percipirane, ovisno o kulturalno-normativnom ponašanju socijalne okoline. Konkretno, međukulturalna istraživanja emocija su tradicionalno usmjerena na ispitivanje kulturalne sličnosti u doživljavanju, izražavanju i prepoznavanju emocija. Međutim, ispitivanje kulturalnih razlika u subjektivnoj evaluaciji percipiranih emocija, njihovoj regulaciji i kontroli, verbalnom i neverbalnom reagiranju na emocionalne podražaje, u situaciji zajedničkog života dviju različitih grupa na istom teritoriju, može dobiti još veći značaj. Upravo uočavanje i razumijevanje osobitosti emocionalnog ponašanja različitih kulturalnih grupa pruža mogućnost bolje i lakše komunikacije s drugima.

2.1. *Utjecaj normi na emocionalno ponašanje*

Kulturalni pristup naglašava utjecaj kulturalnih vrijednosti i normi na emocionalno iskustvo i emocionalne predodžbe koje određuju daljnje emocionalno ponašanje u međuljudskom odnosima.

Kultura izgrađuje strukture, smjernice, očekivanja i pravila kojima se nastoji pomoći ljudima da razumiju i tumače određena ponašanja. Nekoliko etnografskih istraživanja upućuje da postoje međukulturalne razlike u socijalnim posljedicama za pojedine emocije, osobito kada je u pitanju vrednovanje emocija. Primjerice u svom istraživanju Jean Briggs opisuje

eskimsko stanovništvo Utku, gdje je ljutnja rijetko izražena, a u prilikama kada se ipak izrazi te osobe postaju društveno izolirane. Ova kulturalna očekivanja emocija ponekad se nazivaju i "pravilima iskazivanja emocija". Psiholozi vjeruju da su ta pravila naučena tijekom procesa socijalizacije (Izard, 1980). Prema Ekman i Friesen (1975) ta nepisana pravila određuju načine na koji se mogu izraziti emocije, a različita pravila internaliziraju se kao funkcija kulture, obiteljskog nasljeđa, spolnih uloga.

Miyamoto i Ryff (2011) koriste pojam kulturalna skripta za označavanje kulturalnih normi koje utječu na to kako ljudi upravljaju emocijama. Kulturalna skripta određuje kako se pozitivne i negativne emocije doživljavaju i kombiniraju, ona ih usmjerava u njihovoj regulaciji te u konačnici utječe na pojedinca i njegovo emocionalno iskustvo. Istraživanja pokazuju da je u zapadnim kulturama dominantna društvena skripta ona u kojoj se nastoje maksimizirati pozitivne emocije te minimizirati negativne emocije. U istočnim kulturama dominantna kulturalna skripta temelji se na dijalektičkom mišljenju i nastoji se pronaći ravnoteža između pozitivnih i negativnih emocija (Kityama i Marcus, 1999). Budući da se normativno ponašanje ove dvije kulture razlikuje, za očekivati je da će se i njihove kulturalne skripte razlikovati.

2.2. *Kultura i emocionalna iskustva*

Kulturalni sindrom definiran prema Triandis (1997) predstavlja zajednički skup vjerovanja, stavova, normi, vrijednosti i ponašanja koja su specifična za određeno govorno područje, u određenom vremenskom razdoblju te u specifičnoj zemljopisnoj regiji. Budući da svaka kultura dijeli različita iskustva postoje očite društvene implikacije za emocionalna iskustva pojedinaca u specifičnim kulturama. Primjerice mediji, filmovi, reklame sugeriraju kulturalne emocionalne kodove koji se pounutruju u osobama te tako određuju emocionalno iskustvo, koje se na površini čini individualno, ali je zajedničko cijeloj populaciji. U tom smislu emocije su određene kulturom i reproduciraju se kroz kulturalne institucije. Institucije oblikuju emocije te tako posreduju življeno emocionalno iskustvo, određuju kontekste i situacije u kojima treba biti sretan ili frustriran; kreiraju povezanost s artefaktima koji nude sreću i zadovoljstvo ako ih se kupi. Na taj način kultura određuje emocionalno ponašanje u privatnim i formalnim odnosima.

Društvene posljedice za izražavanje ili potiskivanje emocija mogu se mijenjati ovisno o situaciji i pojedincu. Hochschild (2003) raspravlja o ulozi određenih emocionalnih normi

kojima se propisuje kako se ljudi trebaju osjećati u određenim situacijama, kao što su primjerice vjenčanja ili sahrane.

Kultura utječe na način doživljavanja emocija ovisno o tome koje su emocije vrednovane u specifičnoj kulturi. Primjerice, sreća se općenito smatra poželjnom emocijom u svim kulturama. U zemljama gdje je izraženiji individualizam sreća se promatra kao beskonačna, dostižna te se internalno doživljava. U kolektivističkim kulturama kao što je Japan emocije poput sreće su relacijske, uključuju bezbroj društvenih i vanjskih čimbenika te postoje unutar zajedničkih iskustava s drugim ljudima. Japansko društveno okruženje opisuje se kao "združeni model" u kojem emocije proizlaze iz većeg broja izvora i uključuju procjenu odnosa s drugima. S druge pak strane američko okruženje opisuje modelom "odvojenosti", gdje se emocije iskazuju individualno te kroz samorefleksiju. Njihovo istraživanje pokazalo je da kada se Amerikance pita o osjećajima, veća je vjerojatnost da će odgovori biti usmjereni na njih same ("Osjećam radost"), dok će kod Japanaca tipični odgovor odražavati emocije usmjerene na relacijske odnose sebe i drugih ("Želio bih podijeliti svoju sreću s drugima").

3. EMOCIJE- UNIVERZALNE ILI KULTURALNO SPECIFIČNE

Stupanj u kojem su emocije određene kulturom nije jasan i postoje brojne teorije i rasprave u odnosu na vječito pitanje u psihologiji, pitanje utjecaja nasljeđa i okoline. Teorije se kreću od pretpostavki visokog stupnja biološkog determinizma, koji ograničava mogućnost kulturalnih varijacija, do pretpostavki o visokom stupnju podređenosti emocija, gdje se dopušta ili čak zahtjeva da se kulturalni procesi primjenjuju na različite aspekte emocija.

Za teoretičare evolucijske perspektive, emocije su univerzalni, široko rasprostranjeni afektivni programi nastali prirodnom selekcijom za usklađivanje fizioloških, psiholoških i bihevioralnih parametara organizma koji povećavaju sposobnost i sklonost organizma da u određenim situacijama odgovori adaptivno (Nesse, 1990; prema Tošić Radov i Baucal, 2013).

Kritičari evolucijske psihologije tvrde da se emocije razvijaju u određenoj sredini i one su društveno konstruirane. Najradikalniji, socijalni konstruktivizam, emocije vidi kao jednu od osnovnih veza između sebe i društva, one su društveni i kulturalni artefakti, značenja koja su naučena kroz socijalnu interakciju u određenoj kulturi. Međutim, čak i najviše biološki orijentirani teoretičari vjeruju da kultura određuje značajan broj događaja i pogodnosti različitih emocionalnih ponašanja i ekspresije, a i kulturalno orijentirani teoretičari, ukazujući na biološku plastičnost koja omogućava modifikaciju emocija kod ljudi, na svoj način prihvaćaju i važnu ulogu biologije (Parrott, 2001 ; prema Tošić Radov i Baucal, 2013).

Kako je već navedeno, nastojat će se prikazati osvrt na kulturalne aspekte emocija u okviru integracije različitih istraživačkih nalaza, teorija i pristupa, kako bismo djelomično mogli razjasniti pitanje o odnosu univerzalnosti ili pak kulturalnoj specifičnosti emocija. S tim ciljem prikazat će se i tumačiti nalazi u okviru kognitivnog modela emocija. Kognitivni model koji predlažu Mesquita i Frijda (1992) se oslanja na tvrdnju da je svaka emocija proizvod i urođenog, i okoline, i da je za potpuno razumijevanje emocija potrebno široko razumijevanje obje perspektive. Taj model emociju ne promatra kao jedinstveni entitet, već kao proces u kojem se mogu razlikovati sekvence: antecedentni događaj, procjena događaja, fiziološke promjene, spremnost za akciju, bihevioralna ekspresija, regulacija.

Emocije tako nisu u potpunosti biološki bazirani impulsi niti kulturni artefakti isključivo konstruirani tijekom sudjelovanja pojedinca u socijalnom životu. Možda je sada prikladnije postaviti pitanje u kojem postotku, aspektu i na kojem nivou analize se razlike pojavljuju, a ne postoje li uopće kulturalne varijacije. Stoga će se u ovom radu nastojati pronaći odgovor na ovo pitanje prikazujući rezultate brojnih međukulturalnih istraživanja po navedenim sekvencama.

4. MEĐUKULTURALNA ISTRAŽIVANJA SLIČNOSTI I RAZLIKA POJEDINIH ASPEKATA EMOCIJA

4.1. Prethodni događaji

Postoje nalazi da određene vrste događaja izazivaju iste emocije u različitim kulturama. Na primjer, Boucher i Brandt (1981; prema Mesquita i Frijda, 1992) zatražili su od američkih (studenata) i malezijskih sudionika (mladići i djevojke) da opišu situacije koje kod pojedinaca izazivaju ljutnju, gađenje, strah, radost, tugu i iznenađenje. Rezultati su pokazali da Američki ispitanici nisu ništa točniji u procjenjivanju situacija opisanih od strane Amerikanaca u odnosu na one opisane od mladića i djevojaka iz Malezije. Također nije postojala ni značajna interakcija između kultura i emocija, što znači da kulturalno podrijetlo nije utjecalo na prepoznavanje. U kasnijoj studiji sa američkim, korejskim i samoanskim ispitanicima Brandt i Boucher (1985) su ponovili isto istraživanje i potvrdili dobivene nalaze.

Dalje, držanje govora u javnosti kod Tahićana izaziva strah (Levy, 1973, prema Mesquita i Frijda, 1992), jednako kao i kod ispitanika Zapadnih kultura. Slična je situacija i sa ozdravljenjem, koje, očekivano, u različitim kulturama izaziva radost (Levy, 1973, prema Mesquita i Frijda, 1992). Međukulturalna sličnost je također utvrđena i u nizu studija koje su se bavile pitanjem tuge, ljutnje, straha i sreće (Scherer, Summerfield i Wallbott, 1983;

Scherer, Wallbott, Matsumoto i Kudoh, 1988; Scherer, Wallbott i Summerfield, 1986, prema Mesquita i Frijda, 1992).

Navedene studije snažno ukazuju na međukulturalne sličnosti prethodnih događaja ljutnje, gađenja, straha, sreće, tuge i iznenađenja, kao i sličnosti u stopi prepoznavanja (Boucher i Brandt, 1981; Brandt i Boucher, 1985; prema Mesquita i Frijda, 1992).

Buunk i Hupka (1987; prema Mesquita i Frijda, 1992) su ispitali međukulturalne sličnosti u antecedentima ljubomore. Muški i ženski studenti iz sedam zemalja (Mađarske, Irske, Nizozemske, Sovjetskog Saveza, Ujedinjenog Kraljevstva i Jugoslavije) su na skali od sedam stupnjeva označavali u kojoj mjeri određena ponašanja njihovih partnera izazivaju kod njih ljubomoru. Rezultati su pokazali da u svim zemljama seksualna veza sa trećom osobom i očijukanje izazivaju ljubomoru.

Iako je općenito procijenjeno da očijukanje izaziva ljubomoru, percipirani intenzitet se ipak razlikovao od kulture do kulture, što može upućivati na razlike u prethodnim događajima.

Slučajevi kulturalno specifičnih prethodnih događaja emocija spominju se u raznim antropološkim opisima (Chagnon, 1968; Rosaldo, 1980; prema Mesquita i Frijda, 1992). Mnogi od ovih primjera nastaju uslijed kulturno specifičnih uvjeta života. Jasno je da kulturalno specifični uvjeti života, mogu uključivati različite socijalne uvjete. Na primjer, kod Utku plemena, emocije kao što su "*kappia*" i "*iqhi*" se javljaju u situacijama straha od opasnih životinja, zlih duhova, prirodnih katastrofa kao što su tanak led, ili uzburkano more, ljutih ljudi, ili ljutitog Boga (Briggs, 1970; prema Mesquita i Frijda, 1992). Tanak led i zli duhovi su ipak nešto specifičniji izvori straha, dok rizični uvjeti života nisu.

Drugi primjer kulturalno specifičnih antecedenata događaja iznosi Essed (1984). Ona je intervjuirala oko 20 crnih surinamskih žena koje žive u Nizozemskoj. Većina tih žena je izvijestila da su bile povrijeđene uslijed diskriminacije; ili su sama očekivanja od diskriminacije bila dovoljna da izazovu strah. Doista, u istraživanju Surinamaca, Turaka i Nizozemaca u Nizozemskoj, 10% Surinamaca i Turaka je izvijestilo o diskriminaciji kao antecedentu ljutnje, za razliku od Nizozemaca (Mesquita i Frijda, 1992).

Čak i kada su emocije izazvane istom vrstom prethodnih događaja u različitim kulturama, mogu i dalje postojati značajne razlike u frekvenciji. U jednoj studiji Scherer i sur. (1986), najveća odstupanja od prosječne frekvencije prethodnih događaja su uočena kod Izraelaca i bilo je očigledno da su povezana sa specifičnim uvjetima u tom trenutku. Kod Izraelca je tako najveća frekvencija antecedenata povezanih sa srećom bila povezana sa

uspjehom, dok je kod europskih zemalja povezana sa intimnim vezama (Mesquita i Frijda, 1992).

4.2. Kodiranje događaja

Kodiranje se općenito može razumjeti kao kategoriziranje događaja u smislu vrste događaja koje su prepoznate od strane različitih kultura. Vrste događaja mogu biti snažan doprinos specifičnosti emocija te se često sadržajno razlikuju, što odgovara kulturalno različitim interesima.

Antropološki nalazi predlažu da mnoge kulture dijele više ili manje vrsta događaja. Događaji kao što su nepravda (Abu-Lughod, 1986; Lutz, 1982; prema Mesquita i Frijda, 1992), ugodni socijalni susret, zabava (Briggs, 1970; Gerber, 1985; Scherer i sur., 1986; prema Mesquita i Frijda, 1992), i uvreda (Levy, 1973; Rosaldo, 1980; Mesquita i Frijda, 1992) se koriste da bi objasnili značenje emocionalnih situacija u potpuno različitim kulturama.

Na primjer, u različitim kulturama iščekivanje fizičke opasnosti dovodi do anksioznosti, odnosno, sram se pojavljuje ukoliko se pojedinac ponaša na način koji nije prikladan (Borg, Staufenbiel, i Scherer, 1988; prema Mesquita i Frijda, 1992). Žalost se također pojavljuje kao univerzalna kategorija događaja (Rosenblatt, Walsh, i Jackson, 1976; prema Mesquita i Frijda, 1992).

Međutim, događaji mogu također biti kodirani različito zato što kulture prepoznaju različite vrste događaja. Na primjer, definicija sramotnih događaja među plemenima Awlad Ali, plemenima beduina koji žive na egipatskoj strani zapadne pustinje jest kulturalno specifična. Sramotni događaji su, prema njima, oni koji prijete ili vrijeđaju nečiju čast. Čast je vrlo važna u beduinskim plemenima i uvjetna je za nečiju autonomiju. Stoga situacije u kojima postoji manjak autonomije, kao i ovisnosti smatraju se sramotnim. Navedene kulturalne specifičnosti potvrđuje i provedeno istraživanje u kojemu pleme Awlad 'Ali percipira susrete sa moćnijim ljudima kao sramotne događaje, zato što takvi susreti otkrivaju ovisnost o tim ljudima (Abu-Lughod, 1986; prema Mesquita i Frijda, 1992).

Budući da su muškarci viši u hijerarhiji od žena, ženina čast se dovodi u pitanje kada je u društvu muškarca. Koristeći veu u prisutnosti muškaraca, žene su mislile da tako štite čast. Na to se gledalo kao na dobrovoljni čin poslušnosti, koji se pak vidi kao neki oblik autonomije, čuvajući ženu od srama (Mesquita i Frijda, 1992).

Događaji mogu biti kodirani različito i zbog kulturalno različitih shema koje definiraju što točno spada u emocije. Razlike u kodiranju događaja mogu se pojaviti i u razlikama ljubomore dobivenim u spomenutom istraživanju Buunka i Hupka. Ljubljenje i plesanje sa trećom osobom će izazvati ljubomoru u nekim zemljama, ali u drugima neće. Pretpostavlja se da spomenute situacije u jednim kulturama predstavljaju prijetnju određenim privilegijama ili samoj časti, dok u drugim kulturama ne, što bi značilo da su različite kulture različito kodirale ovakve situacije (Mesquita i Frijda, 1992).

4.3. Procjena emocija

Osnovna ideja teorije procjene (Scherer, 2001.a; prema Radev i sur. 2003) je da emocionalna reakcija ne zavisi od specifičnih karakteristika podražaja i samog događaja, već od načina na koji mi procjenjujemo događaje.

Procjena je, u stvari, kognitivna evaluacija događaja u smislu njegove očekivanosti i ugodnosti, stupnja u kojem pomaže ili sprječava buduće planove i ciljeve, stupnju u kojem osoba vjeruje da je u stanju izboriti se s događajem, stupnju pravednosti, pripisane odgovornosti za događaj i sličnih dimenzija procjene.

Ideja je da ukoliko ljudi iz različitih kultura procjenjuju situaciju na isti način, oni će doživjeti iste emocije, a ukoliko je procjenjuju drugačije, to će za posljedicu imati drugačije emocije (Scherer, 2001; prema Radev i sur. 2003). Nekoliko je studija pronašlo sličan obrazac dimenzija procjene prisutan kod sličnih emocija u različitim kulturama.

Matsumoto, Kudoh, Scherer i Wallbott (1988) su ispitali japanske i američke studente da procjene emocionalne situacije radosti, straha, ljutnje, tuge, gađenja, srama i krivnje. Wallbot i Scherer (1988) proveli su slično istraživanje sa studentima iz 27 zemalja s pet kontinenata. Obje studije (Matsumoto i sur., 1988; Wallbott i Scherer, 1988; prema Mesquita i Frijda, 1992) su izvijestile o međukulturalnim sličnostima u procjenama karakteristika određenih tipova emocija.

Neke od kulturalnih razlika u događajima koji izazivaju emocije mogu biti shvaćeni kao posljedica razlika u sklonosti procjena. Na primjer, u nekoj kulturi može postojati sklonost tumačenja neugodne situacije kao posljedice nečije druge zle namjere, što rezultira spremnošću za ljutnju; a u drugim kulturama, te atribucije srama mogu biti manje uočljive, ili čak nikako.

Nekoliko studija je ispitalo razlike u takvim sklonostima, a jedna od njih je studija koju su proveli Borke i Su (1972). Oni su zatražili od 282 djece iz Amerike i 135 iz Kine da

opišu: 1. vrstu situacije koja ih općenito čini sretnima, tužnima, uplašenima i ljutima; 2. stvari koje im roditelji rade, a koje ih čine sretnima, tužnima, uplašenima, i ljutima; 3. stvari koje im druga djeca rade što rezultira da se osjećaju tako.

U obje skupine, najveća je bila proporcija situacija koje ih čine sretnima. Američka djeca su, naprotiv, navodila više situacija koje ih čine tužnima nego kineska, dok su kineska djeca navodila više situacija koje ih čine ljutima. Također, oni su i situacije koje izazivaju strah više spominjali nego američka djeca. Jedno moguće objašnjenje ovakvih nalaza jest pretpostavka da se američka djeca više susreću sa tužnim događajima, a kineska sa frustrirajućim događajima koji izazivaju strah.

Istu djecu se također pitalo da identificiraju priče iz prethodne studije. Kao što se i pretpostavilo, situacije sreće i straha su prepoznate jednako dobro u obje grupe. Međutim, značajna razlika je postojala u njihovim odgovorima za pojedine priče. Američka djeca su konstantno imali veću proporciju tužnih odgovora na priče, a kineska djeca su davala značajno više odgovora ljutnje na priče koje su uključivale frustracije od odraslih te su češće i drugu djecu navodili kao izvor ljutnje (Mesquita i Frijda, 1992).

4.4. Fiziologija emocija

Veza između emocija i fiziologije tijela je centralna pretpostavka pojedinih teorija emocija, prema kojima je emocija percepcija određenih tjelesnih promjena, koje pripremaju organizam za odgovarajuću akciju. Na temelju samoizvještaja o fiziološkim odgovorima koji prate određene emocije, nekoliko je studija pronašlo nalaze za određene sličnosti.

Scherer i suradnici (1968) su pitali studente iz različitih europskih zemalja i Izraela da odgovore koje tjelesne reakcije prate njihova iskustva ljutnje, sreće, tuge i straha. Općenito, emociju sreće je pratio najmanji broj tjelesnih promjena, dok je strah pratilo najviše tjelesnih promjena. Reakcije su bile klasificirane. Uspoređujući rezultate ispitanika iz sjeverne Europe sa onima južne, pokazalo se da se spomenute grupe slažu u klasama fizioloških odgovora, osim za jednu emociju-tugu. U sjevernoj i južnoj Europi, ugodan odmor, ugodno uzbuđenje, povećanje temperature i povećanje krvnog tlaka bilo je povezano s radošću; osjetljivost želuca, neugodni osjeti, mišićni simptomi sa tugom; neugodno uzbuđenje, hladnoća, povećanje krvnog tlaka, osjetljivost želuca, znojenje i mišićni simptomi sa strahom; neugodni osjećaj, povišena temperatura i povišen krvni tlak, osjetljivost želuca s ljutnjom (Mesquita i Frijda, 1992).

Ipak, postoje i suprotni nalazi koji ne podržavaju rezultate o jedinstvenoj fiziologiji emocija. Neki autori ukazuju na to da se iste tjelesne promjene događaju za krajnje različita emocionalna pa i neemocionalna stanja i da sve emocije izazivaju generalni obrazac simptoma aktivacije simpatičkog živčanog sustava, ali da ne postoje jasne razlike u fiziologiji koje bi upućivale na različite emocije.

Također, utvrđeno je da postoje i značajne razlike među kulturama u laičkim poimanjima tjelesnih promjena koje prate emocije. Naime, nalazi ukazuju da Japanci izvještavaju o značajno manjem broju fizioloških simptoma u odnosu na Amerikance i Europljane (Scherer i sur., 1988.), a spontani opisi emocija Samoanaca i Ifaluka ne sadrže opise tjelesnih promjena (Mesquita i Frijda, 1992).

Nadalje, Japanski ispitanici su se razlikovali od američkih i europskih studenata u izvještajima o fiziološkim simptomima. Od 20 simptoma o kojima je izvijestilo više od 5% europskih i azijskih ispitanika, samo tri su spomenuta od strane više od 5% Japanaca, jedna za tugu, jedna za strah, i jedna za ljutnju (nijedna za uzbuđenje).

Razlike mogu biti objašnjene na različite načine. Mogu odražavati stvarne razlike u fiziološkim reakcijama, mogu upućivati na različite stilove izvještavanja ili mogu ukazivati da možda ti simptomi stvarno nisu jednako primijećeni svugdje. Važno je napomenuti da ipak nedostaje sistematična međukulturalna usporedba stvarnih psiholoških promjena, tako da je nepoznato postoje li stvarne razlike u fiziološkim reakcijama.

4.5. Spremnost na djelovanje

Budući da ne postoje sistematska istraživanja kulturalnih razlika u dostupnim načinima djelovanja i u spremnostima za akciju koje se javljaju u istim emocijama, u ovom dijelu će se o sličnostima i razlikama raspravljati na osnovu samoizvještaja ispitanika i semantičke analize riječi pojedinih emocija u različitim jezicima. Iako ne postoje čvrsti dokazi, neki nalazi ipak upućuju da su glavni oblici spremnosti za djelovanje univerzalni i aktualni u većini ili čak u svim kulturama.

U spomenutom istraživanju Wallbott i Scherer, ispitanici su imali zadatak da na dobivenoj listi označe reakcije koje imaju tijekom određenih emocija. Analiza rezultata je pokazala veći efekt faktora emocije, nego faktora kulture, upućujući tako na međukulturalnu sličnost u obrascima neverbalnih ponašanja i akcijskih tendencija. Tendencije kao što su "kretati se prema" odgovarale su sreći, "kretati se od" ljutnji, te "povlačenje" općenito neugodnim emocijama. Univerzalnost osmijeha, kao karakteristike radosti, snažno je

upućivala da ne postoje značajne kulturalne varijacije (1988; prema Mesquita i Frijda, 1992). Nadalje, ljutnja je uočena u većini grupa čije su emocije istraživane te je uočeno da se javlja kod frustracije, društvenog omalovažavanja ili kršenja normi. Različiti oblici podčinjenog ponašanja i sklonost skrivanja ponašanja u brojnim se kulturama javljaju kod kršenja normi. Prema tome, neki nalazi predlažu da ipak postoji glavni oblik spremnosti koji je općenit i javlja se u svim kulturama.

S druge strane, norme u različitim kulturama ponekad propisuju drugačije vrste emocionalne reakcije, a to se vidi i analizom riječi gdje se označavaju riječi koje su uvijek proizvod i iskustva i života u određenoj kulturi. Tako je u mnogim europskim zemljama ljutnja povezana sa antagonizmom, otvorenim kriticizmom, hostilnošću, a ponekad i agresivnošću (Radev, i sur., 2003). Ovakvi rezultati ukazuju na sličnost u akcijskim tendencijama, ali i na postojanje utjecaja kulture na iste.

4.6. Facijalne ekspresije

Budući da je ekspresija emocija jedan oblik razmjene informacija o opasnim događajima u okolini, dvosmislenost u ekspresiji bi tako mogla imati visoku cijenu, stoga se pretpostavlja da postoji univerzalnost u proizvodnji i percepciji emocija.

Većina istraživanja o međukulturalnim sličnostima i razlikama u facijalnim ekspresijama bile su studije prepoznavanja. U takvim studijama, od ispitanika je traženo da povežu izraz lica s jednom od emocionalnih riječi ili da odrede intenzitet za svaku emocionalnu riječ.

Brojne studije prepoznavanja smatraju da pružaju određene nalaze za postojanje univerzalnih facijalnih izraza: određeni izrazi emocija su međukulturalno prepoznati; stopa prepoznavanja je jednako visoka u različitim kulturama; intenzitet emocija je sličan; te su izrazi lica prepoznatljivi među kulturama.

Jasno je da komunikacija emocijama ima snažnu univerzalnu komponentu. Na primjer ljudi različitih kultura mogu gledati strane filmove i razumjeti većinu prikazanih osjećaja. (Elfenbein i Ambady, 2003). Tako, poruka na emocionalnoj razini može prijeći barijeru kulturne specifičnosti ili razlike.

Kod ljudi ipak postoji i varijabilnost u afektivnoj komunikaciji koja je određena kulturalnim pravilima koja određuju vrste konteksta u kojima se javljaju emocije, kao i vrste obrazaca ponašanja povezane s njima.

Na primjer, kada putuju, žive u inozemstvu ili rade u multinacionalnom okruženju, mnogi ljudi razviju intuiciju da će njihovi osnovni komunikacijski signali možda biti pogrešno interpretirani kada su okruženi pojedincima iz kultura koje su im strane, nego kada su u interakciji sa sunarodnjacima. Stoga nije kontradikcija reći da je izražavanje emocija u velikoj mjeri univerzalno, ali da postoje određene razlike kroz kulture koje stvaraju izazov za učinkovitu komunikaciju .

Ekman je dokazao da pripadnici različitih kultura mogu točnije i pouzdanije prepoznati emocije prikazane u malom setu facijalnih izraza, uključujući ljutnju, gađenje, strah, sreću, tugu i iznenađenje. On je također demonstrirao da ljudi različitih kultura spontano produciraju iste izraze kada su emocije izazvane. Od Ekmanove klasične studije (1972) proveden je velik broj istraživanja koja su mjerila facijalna ponašanja izazvana u reakciji na emocionalno izazvane situacije, što je potvrdilo da facijalna konfiguracija originalno postavljena od Darwina zaista postoji (Matsumoto 2009).

Iste emocije su procjenjivane za ista facijalna ponašanja od opažaća različitih kultura u eksperimentima koji su rađeni s različitim podražajima i različitim grupama opažaća iz 14 kultura i nacija (Ekman i sur., 1982). Slični rezultati su dobiveni i sa ispitanicima iz Nove Gvineje kojima je dana kratka priča kao antecedent sreće, straha, iznenađenja, ljutnje i gađenja. Nakon svake priče oni su trebali izabrati jedan od tri facijalna izraza bijelaca na fotografijama. Njihovi rezultati prepoznavanja su bili skoro jednako visoki kao kod zapadnjačkih ispitanika testiranih tradicionalnim metodama. Osim zbunjenosti između straha i iznenađenja, svi facijalni izrazi bili su dobro prepoznati.

Ova istraživanja uključuju različite emocije, metodologiju i sudionike iz različitih država i kultura. Velik propust ovih studija jest činjenica da sve studije dolaze iz kontroliranih, laboratorijskih eksperimenata. Kritičari ovih nalaza (Barrett, 2006; Fridlund, 1997; prema Matsumoto, 2009) već dugo postavljaju pitanje događaju li se ti emocionalni izrazi u stvarnom životu u prirodnim uvjetima.

Važno je razlikovati namještene od spontaniziranih izraza jer se mogu razlikovati na nekoliko načina. Prvo, namještene izrazi mogu sadržavati strane facijalne pokrete koji ne postoje u spontaniziranim izrazima ili nedostatak onih koji postoje. Drugo, relativna razlika u razinama intenziteta facijalnih mišića koji su aktivirani u namještenim izrazima ne mora biti analogna onim razinama koje se pojavljuju u spontaniziranim izrazima. Treće, spontani izrazi imaju glatke vremenske karakteristike u terminima njihova nastajanja, neutraliziranja i koordinacije između facijalnih mišića, dok namještene ne. Konačno, namještene izrazi su asimetrični, što znači da su jači na jednoj strani lica nego na drugoj (Ekman i sur., 1981; Hager i Ekman,

1985; Matsumoto i Lee, 1993; Rinn, 1984; prema Matsumoto, 2009), dok spontani nisu (sa izuzetkom prijehira, koji je prikazan kao jednostrano ili asimetrično zatezanje usana).

Iako su dokazi za međukulturalne sličnosti u izrazima lica česti, a oni za kulturalne razlike rijetki, još uvijek postoji par naznaka tih razlika, posebno u stopama prepoznavanja i frekvencijama u kojim su emocionalni izrazi spominjani u samoizvještajima (Matsumoto, 2009).

Izard (1971; prema Matsumoto, 2009) je pronašao nižu točnost prepoznavanja izraza bijelaca među Afrikancima i Japancima, nego među Europljanima i Amerikancima. Ispitanici su procjenjivali slike birajući jednu od riječi s popisa emotivnih riječi. Japanci su imali za oko 10-20 % niže stope prepoznavanja za emocije gađenja (56%), ljutnje (57%), srama (41%) i straha (58%) nego Amerikanci i Europljani. Afrikanci su imali općenito niže stope prepoznavanja, prosječno oko 50 %, varirajući od 32% za žalost, do 68% za radost.

Chan (1985) je replicirao Izardovu studiju emocionalnog prepoznavanja sa Kineskim ispitanicima. Rezultati su pokazali da su se Japanci i Kinezi razlikovali u stopi prepoznavanja emocija. Japanci su bolje prepoznavali radost, a Kinezi ljutnju (Matsumoto 2009).

Ducci, Arcuri, Georgis i Sineshaw (1982; prema Matsumoto, 2009) su utvrdili znatne razlike u točnosti između dviju grupa Etiopljanja za koje se pretpostavlja da se razlikuju u stupnju sličnosti poznavanja zapadne kulture. Jedna se skupina sastojala od srednjoškolaca koji su išli u škole u urbanim područjima i koji su navodno bili izloženi zapadnjačkim utjecajima dok se druga grupa sastojala od srednjoškolaca iz izoliranih područja. Posljednja grupa je pokazala mnogo lošije rezultate u prepoznavanju. Značajna razlika je utvrđena za radost, tugu i ljutnju, a točnost je bila oko 10% veća kod zapadnih Etiopljana. Međutim, čak su i oni bili manje točni nego zapadnjački iz drugih studija, što ide u prilog dobivenim razlikama među kulturama.

4.7. Regulacija emocija

Budući da emocije primarno motiviraju ponašanje i imaju važnu socijalnu funkciju, kulture stvaraju norme koje se odnose na regulaciju emocija kako bi se olakšala socijalna koordinacija. (Tomkins, 1962, 1963; Keltner i Haidt, 1999; sve prema Matsumoto i Hwang, 2011). Norme su smjernice za očekivana ponašanja, mišljenje i osjećaje koje proizlaze iz kulturalnih značenja koji se pripisuju kontekstu, vezama i događajima. Regulacijom emocija kroz norme kultura osigurava da ponašanje slijedi kulturalno propisane skripte povećavajući socijalnu koordinaciju i smanjenje socijalnog kaosa (Matsumoto i Hwang, 2011). Emocije

imaju ključnu ulogu u međuljudskim odnosima. Naime, emocionalne razmjene mogu imati ozbiljne socijalne posljedice koje pak mogu dovesti do održavanja i jačanja pozitivnih odnosa ili pak postati izvor neprijateljstva i razdora. Istraživanja pokazuju da kulturalne razlike utječu na strategije regulacije emocija.

Ovisno o situaciji, pojedinac može naučiti izraziti svoje emocije bez izmjene; može pojačavati emocije, pokazujući više nego što osjeća; smanjivati-pokazujući manje; neutralizirati-ne pokazujući ništa; kvalificirati izraz - prikazujući ga s drugim emocijama; te maskirati izraz - skrivajući ga i pokazujući drugi na njegovu mjestu.

Postojanje pravila prikaza je bilo originalno dokumentirano u Ekmanovoj klasičnoj studiji (1972) studenata Amerikanaca i Japanaca koji su gledali stresan film, sami i kasnije sa eksperimentatorom. Ova studija je također prva dokumentirala razlike u izražajnim pravilima u funkciji konteksta. Istraživanje je pokazalo da su Japanci skloni osmjehivati se više nego Amerikanci kada su sa eksperimentatorom, unatoč činjenici da su pokazivali iste negativne izraze kao Amerikanci kad su bili sami.

Tijekom godina bilo je iznenađujuće malo istraživanja koja su ispitivala stvarna pravila prikaza različitih kultura u dva različita konteksta.

Matsumoto i Kupperbusch (2001) su pokazali da kolektivisti maskiraju negativne osjećaje s osobom višeg statusa, dok individualisti ne pokazuju navedeno, što replicira Ekmanove (1972) prijašnje nalaze (Matsumoto, Ovide, i Willingham, 2009). Štoviše, oni su proširili originalnu studiju pravila pokazujući da kolektivisti također skrivaju i pozitivne osjećaje s osobom višeg statusa-eksperimentatora, što upućuje na postojanje pravila prikazivanja koji propisuje zabranu svih emocija, ne samo negativnih, sugerirajući da je ukupna regulacija izražavanja za sve emocije bitna za očuvanje socijalnog poretka u tim kulturama.

Različite kulture socijaliziraju djecu da reguliraju svoje emocije prema vlastitim kulturalnim normama. Primjerice, etnografske studije pokazuju da američke majke smatraju da je važno usredotočiti se na uspjeh djece, dok kineske majke smatraju da je važnije osigurati disciplinu za svoju djecu. Kako bi se dodatno provjerila ova teorija provedeno je eksperimentalno istraživanje, gdje je otkriveno da kada su djeca postigla uspjeh na testu, američke majke su češće od kineskih davale pozitivne povratne informacije ("Ti si tako pametan"), dok su kineske majke češće davale neutralne ili za zadatak vezane povratne informacije ("Jeste li razumjeli pitanje ili ste slučajno pogodili"). Ovo istraživanje ujedno

pokazuje kako američke majke potiču češće pozitivne emocije, fokusirajući se na uspjeh djece, dok kineske majke umanjuju pozitivne emocije, ne naglašavajući njihov uspjeh.

Amerikanci percipiraju emocije kao unutarnje, osobne reakcije; emocije se odnose na vlastitu ličnost. U Americi emocionalne ekspresije potiču se od strane roditelja i vršnjaka, dok se potiskivanje često ne odobrava. Naime, potiskivanjem emocija osoba se može smatrati neiskrenom, što također može rezultirati narušenim zdravljem te psihičkoj i fizičkoj dobrobiti. U japanskoj kulturi emocije se odražavaju kroz društvene odnose umjesto kroz unutarnja stanja pojedinca kao u Americi.

Pojedini znanstvenici koji se bave istraživanjem emocija u međukulturalnom kontekstu ističu kako se emocije koje odražavaju unutarnja stanja pojedinca ne mogu izdvojiti od emocija koje se izražavaju unutar većih skupina. Ipak, istraživanja u Japanu pokazuju da je izražavanje emocija često obeshrabreno te da se potiskivanje nečije osobne emocije, kako bi se bolje uklopili u emocionalno stanje grupe, percipira zrelim i prikladnim.

5. ISTRAŽIVANJE EMOCIJA U KONTEKSTU DIMENZIJA INDIVIDUALIZMA I KOLEKTIVIZMA UNUTAR HRVATSKE KULTURE

Međukulturalna istraživanja utvrdila su da postoje razlike u emocionalnom izražavanju različitih kultura. Većina tih razlika može se objasniti tzv. kulturnim sindromima, među kojima se najviše spominju individualizam i kolektivizam (Šverko, 2008).

U ovom radu analizirane su dimenzije individualizma i kolektivizma na razni hrvatske kulture, a osnovni cilj bio je ispitati prirodu povezanosti između emocionalnog doživljavanja i individualizma i kolektivizma kao osobne dispozicije.

Naime, kako je više puta naznačeno kroz ovaj rad i cjelokupan pregled kulturalnih aspekata emocija, individualizam i kolektivizam su dimenzije na temelju kojih možemo objasniti varijacije u ponašanju, stavovima, kognicijama, normama, vrijednostima, ciljevima i vjerovanjima među specifičnim kulturama. Triandis (1996; prema Šverko, 2008.) naziva te dimenzije kulturalnim sindromima koji predstavljaju osnovu za objašnjavanje kulturalnih razlika. Razlikuju se međusobno četiri atributa koja definiraju individualizam i kolektivizam.

a) *Značenje pojma o sebi.* Definicija pojma o sebi u kolektivističkim kulturama ovisi o članovima grupe kojoj pripadaju (npr. obitelj), dok je u individualističkim kulturama pojam o sebi definiran kao autonoman i nezavisan.

b) *Struktura ciljeva.* Ciljevi kolektivista usklađeni su s ciljevima grupe kojoj pripadaju i ti ciljevi imaju prioritet. S druge strane, ciljevi individualista ne moraju biti usklađeni s ciljevima grupe, koji su istodobno podređeni osobnim ciljevima.

c) *Ponašanje je funkcija normi i stavova.* Socijalno ponašanje kolektivista oblikovano je postojećim normama. Suprotno, socijalno ponašanje individualista vođeno je prije svega osobnim stavovima.

d) *Usmjerenost na potrebe grupe ili socijalnu razmjenu.* Kolektivisti vode brigu o potrebama grupe kojoj pripadaju i ostaju u dobrim odnosima s članovima grupe, iako im se to ne "isplati" s obzirom na omjer dobitaka i gubitaka. Individualisti vode brigu o analizi dobitaka i gubitaka te prekidaju odnos ako se pokaže neprofitabilnim.

Sklonost iskazivanja opisanog individualističkog ili kolektivističkog ponašanja stječe se socijalizacijom. Triandis (1995; prema Šverko, 2008.) smatra da je populacija sjeverne i zapadne Europe individualistička, a ona južne Italije, Grčke i Kine kolektivistička. Triandis je, također, zemlje bivše Jugoslavije svrstao u zemlje kolektivističke kulture. Međutim u zadnja dva desetljeća na područje zemalja bivše Jugoslavije došlo je do velikih promjena u političkom i društveno-ekonomskom smislu. Hrvatska je ušla u Europsku uniju, čije su članice zemlje u kojima dolazi do izražaja kult individualizma što ga podržava kapitalističko društvo. Nastojeći se približiti postojećim članicama, hrvatsko se društvo usmjerilo na stil života, vrijednosti, razmišljanja, karakteristična za zemlje zapadne Europe. Takve promjene mogle su utjecati na slabljenje prisutnog kolektivističkog duha i jačanje individualizma. Stoga se u istraživanju nastojala ispitati i ova hipoteza.

Budući da su emocije kao sastavni dio svakog od nas uronjene u našu kulturu, one su ujedno odraz individualizma i kolektivizma. Tako, primjerice, kolektivisti iskazuju emocije usmjerene na druge, kao što su npr. suosjećanje i sram koje imaju drugu osobu kao referentnu točku. Suprotno tome i emocijama usmjerenim prema drugima, razlikujemo emocije usmjerene prema sebi, kao što su frustracija i ponos jer imaju unutarnje attribute osobe kao referentnu točku. Individualisti stoga izražavaju i doživljavaju takve emocije kako bi održali, afirmirali, i jačali sliku sebe kao autonomne osobe. Također individualizam i kolektivizam su

dimenzije koje je moguće proučavati na individualnoj razini. Naime, to su dispozicije koje su prisutne u svakome od nas i osoba ih rabi rjeđe ili češće, ovisno o situaciji. Stoga je glavni cilj ovoga istraživanja unutar hrvatske kulture bio ispitati postoji li veza između emocionalnog doživljavanja pojedinaca i njihovih dispozicija individualizmu i kolektivismu.

Istraživanje je provedeno na studentima sveučilišta u Zagrebu (N= 415) koji su ispunjavali skale namijenjene ispitivanju emocionalnog doživljavanja te individualističkih i kolektivističkih dispozicija. Rezultati su pokazali kako ispitanici imaju izraženije kolektivističko ponašanje u odnosu na individualističko. S obzirom na spolne razlike u dispoziciji individualizmu i kolektivismu, može se reći da se muški i ženski ispitanici razlikuju samo u dispoziciji individualizmu, dok se prema dispoziciji kolektivismu statistički značajno ne razlikuju. Studenti, u odnosu na studentice, procjenjuju da se značajno više ponašaju na način koji je karakterističan za individualiste.

Ovaj se nalaz poklapa s literaturom o spolnim razlikama na dimenzijama individualizma i kolektivismu, koja naglašava da su stavovi, razmišljanja i ponašanja tipična za individualiste, češća kod muškaraca, nego kod žena (Daab, 1991.; Eagly, 1987.; Hofstede, 1980.; Triandis, 1994 ; prema Šverko, 2008).

Cijeli niz pozitivnih emocija pozitivno je povezan s dispozicijom kolektivismu. Emocije prijateljstva, straha i dosade, smirenosti, i suosjećanja značajno predviđaju dispoziciju kolektivismu, što je u skladu s dosadašnjim nalazima. Naime, prijateljstvo i strah su tzv. emocije usmjerene na druge, karakteristične za kolektivističku kulturu. S druge strane dispozicija individualizma povezana je s manjim brojem uglavnom negativnih emocija, kao što su ljutnja, neprijateljstvo, prezir, ljubomora. Emocije ljutnje i ljubomore ne uklapaju se u ponašanje kolektivista budući da su usmjerene prema van, prema drugim ljudima pa su česte u individualističkim društvima. Takvim emocionalnim reagiranjem želi se zaštititi pojam o sebi, eliminirati prijatnja afirmaciji vlastite nezavisnosti, a funkcija im je i promocija vlastitih stavova, ciljeva (Šverko, 2008).

Emocije smirenosti i suosjećanja, kao što je već spomenuto, pozitivno su povezane s dispozicijom kolektivismu te se nazivaju "markerima" emocionalnog doživljavanja kolektivista.

Općenito, može se istaknuti kako su dobiveni rezultati o povezanosti emocionalnog doživljavanja te individualističkih i kolektivističkih ponašajnih sklonosti u skladu s nalazima u literaturi, prema kojima se socijalna orijentacija (zavisnost u odnosu na nezavisnost) reflektira u dominantnom emocionalnom iskustvu (Kitayama i sur., 2000.; Kitayama i sur., 1995). Drugim riječima, individualne razlike u individualističkim i kolektivističkim

ponašajnim sklonostima pokazuju obrazac samoprocijenjenog trenutnog emocionalnog stanja koji se može objasniti teorijskim okvirom kulturalnog sindroma individualizam–kolektivizam.

Na kraju treba istaknuti i neke nedostatke ovog istraživanja. Naime, dobivene povezanosti između emocionalnog doživljavanja i dispozicija prema individualističkom ili kolektivističkom načinu ponašanja relativno su niske. Nadalje, upitno je koliko se dobiveni rezultati na ovom uzorku mogu generalizirati na ostale studente u Hrvatskoj te koliko je on zapravo prikladan. Istraživanje je provedeno u Zagrebu, gdje dolaze studenti iz različitih krajeva Hrvatske te ih je ta zajednička karakteristika mogla potaknuti da se percipiraju kao grupa, što je pak moglo utjecati na izraženiju dispoziciju kolektivističkom načinu ponašanja.

U budućim istraživanjima, svakako bi trebalo detaljno razraditi ove nedostatke kako bi se poboljšala valjanost i pouzdanost dobivenih podataka.

6. ZAKLJUČAK

Emocije kao najintimniji i jedan od najsloženijih aspekata čovjeka oduvijek su bile u središtu zanimanja ne samo psihologa, nego i brojnih drugih znanstvenika, kao i običnog puka. Gotovo da ne postoji osoba koja se ponekad nije zapitala kako razumjeti emocije, što one zapravo jesu, na koji način nas pokreću i upravljaju nama samima. One nisu samo osjećaji, nego postoje kao višedimenzionalni model. One su biološki, subjektivni, svrhoviti i socijalni fenomeni te naglašavaju kako se različiti aspekti kao što su osjećaji, fiziološka aktivnost, motivacijska stanja i ekspresija međusobno nadopunjavaju i usklađuju.

Postoje li kod ljudi univerzalne emocije, središnje je i do sada još uvijek nejednoznačno odgovoreno pitanje. O ovom pitanju raspravljaju dvije škole, univerzalisti vjeruju da se temeljne emocije javljaju kod svih ljudi, relativisti vjeruju da su emocije specifične za kulturu u kojoj se javljaju. Analizirajući brojna istraživanja unutar ovog rada nastojao se dati prikaz emocija kao biološki utemeljenih, otkrivajući kako ih kultura razvija i nadograđuje. Naime, pretpostavlja se da univerzalne emocije kao što su radost, žalost, strah, ljutnja, gađenje i iznenađenje zasigurno imaju svoje biološke korijene, no one su ipak jednim djelom proizvod kulture kroz socijalizaciju pojedinca i njegovo iskustvo u određenom društveno-kulturalnom kontekstu.

Međukulturalna istraživanja potvrđuju ovu pretpostavku, što je prikazano u ovom radu kroz različite aspekte emocija. Navedene razlike u načinu i stupnju regulacije emocija

ukazuju na očite društvene implikacije za određena emocionalna iskustva pojedinaca u specifičnim kulturama. Nadalje, zabilježene su razlike u vrsti i specifičnosti događaja koji izazivaju određenu emociju u pojedinoj kulturi, stupnju pojave tih događaja, njihovu kodiranju i kulturalnom značenju, spremnosti za akciju, karakteristikama i intenzitetu bihevioralnog i fiziološkog odgovora organizma.

Međutim, treba naglasiti da u svim ovim aspektima unatoč navedenim razlikama, pojedina istraživanja ukazuju na univerzalnost. Čitajući i razmišljajući o ovim rezultatima može se zaključiti da su zajednička obilježja emocija u različitim narodima značajnija nego razlike koje među njima postoje. Ipak u većini situacija, kultura određuje način procjene situacije, definiranje onog što osoba osjeća, doživljaj same emocije i način izražavanja.

Generalizirajući sve navedeno može se izvesti zaključak da je ljudsko ponašanje proizvod i kulture i nasljeđa. Ono što čovjek jest, ono što osjeća i na koji način to izražava oblikovano je kako biološkim tako i sociokulturalnim aspektima.

Emocije kao onaj skriveni, najintimniji dio nas uključuju kako je navedeno više različitih elemenata, neki od njih su biološkog, drugi socijalnog podrijetla, ali niti jedan od njih zasebno nije dovoljan za identifikaciju emocija u cjelini. Ukoliko na neki način sumiramo sve rečeno, izgleda da ipak postoji univerzalnost u pogledu facijalne ekspresije, kao i fizioloških odgovora. Možda postoje i vrste događaja, češće povezane sa određenim emocijama, kao i dokazi za sličnosti u dimenzijama procjene. Kada govorimo o kulturalnim razlikama, njihov glavni izvor se odnosi na proces regulacije, a kroz regulaciju se nadalje mogu javiti razlike i u ostalim komponentama u pogledu traženja ili izbjegavanja određenih vrsta događaja koji izazivaju određenu emociju, supresiji određenih načina procjene, učestalosti, karakteristike i intenziteta ekspresivnog ponašanja.

Uz priznanje da su osnovne emocije u velikoj mjeri zajedničke svim ljudima i da predstavljaju važan međukulturalni kanal komunikacije koji ruši barijere različitosti i predrasuda, one su ipak u pojedinim kulturama na različite načine i u različitoj mjeri nijansirane njenim utjecajem.

7. LITERATURA

- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Elfenbein, H. A., i Ambady, N. (2003). Universals and cultural differences in recognizing emotions. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 159-164.
- Ekman, P., Friesen, W. V. (1975). *Unmasking the face*. New Jersey: Prentice-Hall,
preuzeto 24.7.2014 s http://en.wikipedia.org/wiki/Emotions_and_culture
- Hochschild, A. R. (2003). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Izard, C. E. (1980). Cross-cultural perspectives on emotion and emotion communication. In H. C. L. Triandis, W. (Ur.), *Handbook of cross-cultural psychology: Basic processes* (str.185-220). Boston: Allyn & Bacon. preuzeto 23.7.2014. s http://en.wikipedia.org/wiki/Emotions_and_culture
- Kityama, S.; Markus, H.; Kityama, S. (1999). "Is there a universal need for positive self-regard?". *Psychological Review*, 106 (4), 766–794. preuzeto 23.7.2014. s http://en.wikipedia.org/wiki/Emotions_and_culture
- Masuda, T.; Ellsworth, P. C., Mequita, B., Leu, J., Tanida, S., Van de Veerdonk, E. (2008). "Placing the face in context: Cultural differences in the perception of facial emotion". *Journal of Personality and Social Psychology*, 94 (3), 365–381. preuzeto 24.7.2014 s http://en.wikipedia.org/wiki/Emotions_and_culture
- Matsumoto, D., i Hwang, H.- S. (2011). Culture and emotion: The integration of biological and cultural contributions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43 (1), 91-118.
- Matsumoto, D. (2009). Culture and emotional expression. U C. Y. Chiu, Y. Hong, S. Shavitt, i R. S. Wyer (Ur.). *Problems and solutions in cross-cultural theory, research, and application* (str. 271-287). New York: Psychology Press.
- Mesquita, B., i Frijda, N.H. (1992). Cultural variations in emotions: A review. *Psychological Bulletin*, 112 (2), 179-204.
- Miyamoto, Y.; Ryff, C (2011). "Cultural differences in the dialectical and non-dialectical emotional styles and their implications for health". *Cognition and Emotion* 25, 22–30.
- Radev, M.T., i Baucal, A.(2013). Emocija besa-univerzalna ili kulturno specifična?. *Sociologija i prostor*, 195(1), 133-149.
- Reeve, J. (2010) *Razumijevanje motivacije i emocija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Simić, I., i Todorović, J. (2009). Uticaj kulture na razvoj emocija. *Godišnjak za psihologiju*, 6, (8), 65-80.

Šverko, D. 2009, Emocije u kontekstu dimenzija individualizma i kolektivizma. Društvena istraživanja 6 (104), 1089-1105.

Triandis, H. C. (1997). Cross-cultural perspectives on personality. In R. Hogan, J. Johnson, & S. Briggs (Ur.), *Handbook of personality psychology* (str.. 439-464). San Diego, CA: Academic Press.

Tsai, J. L.; Louie, J. Y.; Chen, E. E.; Uchida, Y. (2007). "Learning what feelings to desire: Socialization of ideal affect through children's storybooks". *Personality and Social Psychology Bulletin* ,33 (1), 17–30.